

Tomaževa miza

Jože Čar

Slika 1: Tomaževa miza. Foto: Mojca Kavčič Gorjup.

Kaj je Tomaževa miza in kje se nahaja?

Poenostavljeno lahko rečem, da je to velika naravno oblikovana kamnita plošča, ki leži na ožjem, prav tako kamnitem stebru. Vse skupaj je videti kot velikanska goba s kamnitim »klobukom in betom« (slika 1). Kamnita plošča je povsem samostojna in je na čokati steber tako »umetno položena« in naravno centrirana, da se z njim stika skorajda le v eni točki in jo z rokama lahko rahlo zazibamo.

O Tomaževi mizi imamo le malo objavljenih podatkov. Doslej so bili napisani le krajši splošni prispevki za različne dokumente v okviru opisov naravnih pojavov na Idrijskem, nekoliko podrobneje pa za Une-

scov seznam izbranih naravnih objektov idrijske geološke dediščine, vendar prispevki niso objavljeni. Na kratko je Tomaževa miza omenjena tudi v *Geografskem zborniku* (Peljhan, Gorjup Kavčič, Benčina, 2011). Neobičajno razmišljanje je prispeval Ivan Mohorič, ki meni, da je Tomaževa miza umetno izklesana in je služila kot obredni prostor keltskih druidov (Čencur, 2005).

Po večkratnem ogledu Tomaževe mize in širšega terena lahko brez zadržkov zapišem, da je Tomaževa miza z bližnjo okolico prava »geološka knjiga«. V njej so v obliki »geoloških zapiskov« zabeleženi številni dogodki in pojavi vse od nastanka kamnin, ki »mizo« gradijo, pa do postopnega oblikovanju v

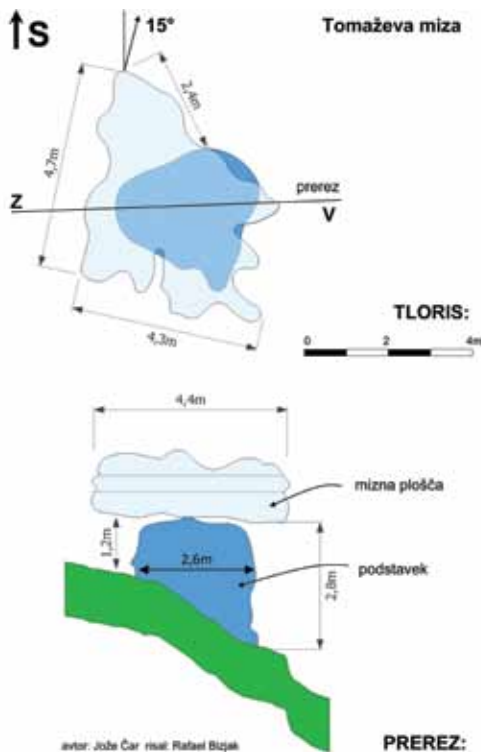

Slika 2: Zemljepisna lega Tomaževe mize.

Avtor: Jože Čar. Narisal: Rafael Bizjak.

današnje podobo. Upam, da bo pripoved o nastanku Tomaževe mize za marsikoga vsaj zanimiva, čeprav je v resnici več kot prese- netljiva.

Tomaževo mizo - ime je dobila po nekdanjem lastniku zemljišča - najdemo na območju Buhčevih Rup nad dolino Žirovnice jugozahodno od Raven pri Žireh. Leži le nekaj sto metrov znotraj idrijske občine pod Kovkom (slika 2). Pot do Tomaževe mize ni zahtevna in je ni težko najti, saj nas do nje iz Raven pri Žireh vodijo kažipotji.

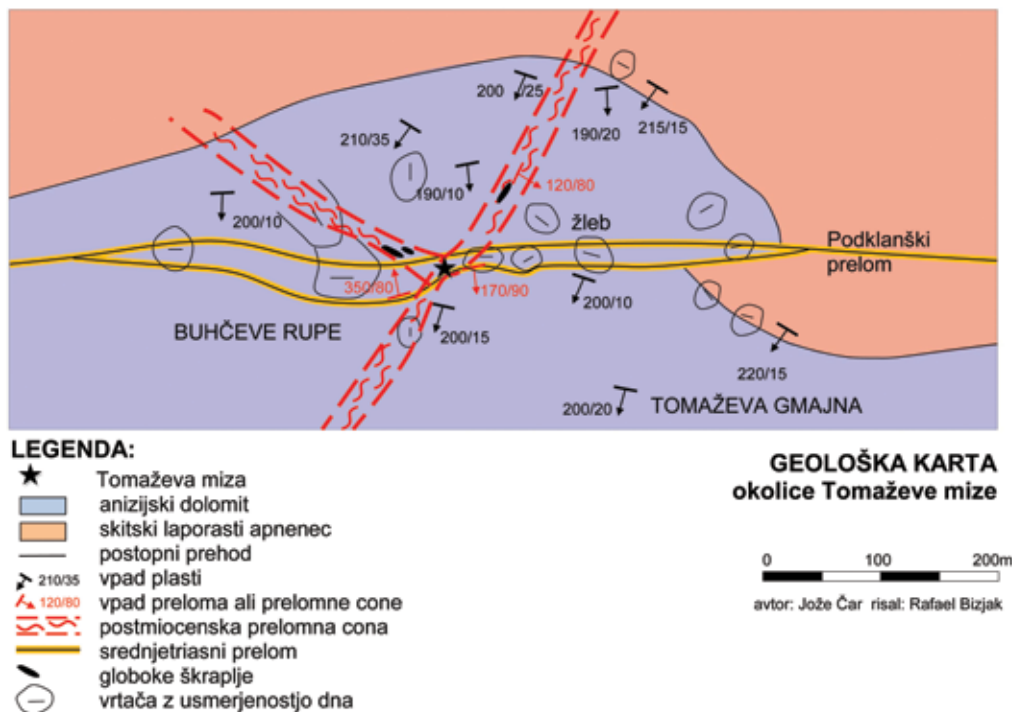
avtor: Jože Čar risal: Rafael Bizjak

PREREZ:

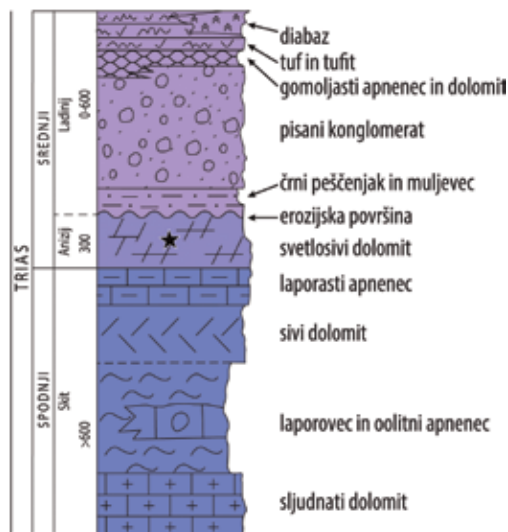
Velikost Tomaževe mize

Za lažjo predstavo o njeni velikosti in dejanski obliki podajam nekaj izmerjenih podatkov: mizna plošča je velika 4,7 krat 4,3 metra ter ima zelo razgibane in nepravilne robove; njena debelina je približno 1,6 metra. Kamniti podstavek ima premer približno 2,6 metra in je na nižji strani visok približno 1,2 metra (zahodna stran), na najvišji pa 2,8 metra (vzhodna stran) (slika 3).

Slika 3: Dimenzije Tomaževe mize. Risba: Jože Čar; izrisal: Rafael Bizjak.

Slika 4: Geološka karta. Avtor: Jože Čar.

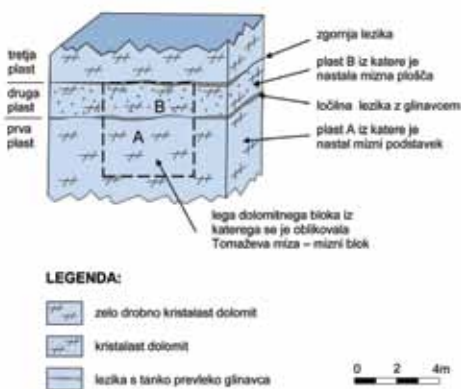

Slika 5: Stratigrafska lega anizijskega dolomita, ki gradi Tomaževo mizo. Avtor: Jože Čar.

Geologija v širši okolici Tomaževe mize

Tomaževo mizo in njeno okolico vse do Buhčevih Rup na zahodu in Tomaževe gmajne na jugovzhodu gradi značilni svetlosivi do sivi plastnati, tu in tam stromatoliti dolomit srednjetriasne (anizijske) starosti (slika 4). Proti dolini Žirovnice na severu in Ravnam pri Žireh proti severovzhodu dolomit postopno prehaja v tanko do srednje plastnati temno sivi spodnjetriasni (zgorjnjski) laporasti apnenc z vložki skrilavega apnenčevega laporovca. Dolomit in laporasti apnenc vpadata za 10 do 25 stopinj proti jugozahodu ali jugu. Obe kamnini sta delno zakraseli. Škraplje in dna vrtač so v glavnem usmerjene po različnih razpoklinskih in prelomnih conah (slika 4).

O tektonskih razmerah bomo podrobneje razpravljali v nadaljevanju. Tu naj omenim le, da so pri nastajanju Tomaževe mize sodelovali triasni in pomocijski tektonski dogodki.

Slika 6: Mizni blok. Risba: Jože Čar; izrisal: Rafael Bizjak.

Nastajanje Tomaževe mize

Začetje

Presenetljiva je ugotovitev, da je bila Tomaževa miza zasnovana že v času nastajanja kamnine, ki gradi mizo in bližnjo okolico. Začetje, kot lahko rečem temu najzgodnejšemu obdobju, se je dogodilo v času geološke dobe *anizij* pred približno 240 milijoni let (slika 5). In prav te najzgodnejše dogodke, ki so ustvarili dva temeljna pogoja za kasnejši nastanek Tomaževe mize, je pravzaprav najtežje razložiti.

Iz številnih geoloških zapisov v okolici mize ugotavljamo, da je kamnina, iz katere je sestavljena miza, nastajala v plitvem šelfnem morju. Odlagala se je kot *apnenčevo blato* v globini največ nekaj metrov, večkrat tudi v plimskem priobalnem pasu. Vendar usedanje apnenčevega blata ni potekalo nemoteno. Občasno je bilo zaradi viharjev in močnih neviht prekinjeno z nanosom različnih količin glinastega gradiva s kopnega. Glinasti sediment je prekril apnenčevo blato na morskem dnu v različni debelini - ponekod le v tanki prevleki, drugod malo več, marsikje se sploh ni usedal, saj so ga morski tokovi odnašali v druga morská okolja. Zaradi ve-

likih kemičnih razlik med *apnenčevim blatom* in *glino se usedlini* pri zapletenih procesih strjevanja v kamnino (litifikaciji) nista »zlepili« in nastali sta dve ločeni kamnini: *apnenec* in *glinavec*. Oblikovale so se plasti *apnenca*, le ponekod z medplastnimi vložki glinavca. Tanki, prekinjeni vložki glinavca predstavljajo fizične prekinitve - lezike, ki dobro opredeljujejo posamezne plasti.

Dogodki z nanosom glinastega materiala v plitvo šelfno morje so bili v obdobju anizija le redki, saj so sicer anizijske kamnine na Idrijskem na splošno le izjemoma plastnate in običajno brez medplastnih glinastih vložkov.

Toda že kmalu po odložitvi je plastnati plitvodni apnenec zaradi kemičnih razmer na dnu morja prešel v *plastnati dolomit*. Tudi ta zapleteni kemijski proces, ki ga imenujemo *dolomitizacija*, je »zapisan« v kamnini. Nastal je tako imenovani plastnati *dolomit* z medplastnimi vložki glinavca. Ker se je to dogajalo v obdobju anizija (slika 5), kamnino sedaj že lahko imenujemo »plastnati anizijski dolomit«.

V zgradbi Tomaževe mize kot tudi v kamniti steni južno od tod opazujemo dve močnejši prekinitvi - leziki. Posebej izrazita je lezika z vložki gline, ki deli kamninski blok, iz katerega se je oblikovala Tomaževa miza, na dve plasti, in sicer na plast A in plast B (slika 6). Druga lezika omejuje blok z zgornje strani. Za lažje razpravljanje bomo kamninski blok imenovali »*mizni blok*«, leziko, ki blok loči v dva dela, pa »*ločilno leziko*«. Nad leziko je ležala plast B, iz katere je nastala mizna plošča, pod njo pa plast A, iz katere se je oblikoval podstavek (slika 6). Ločilna lezika je dobro vidna tudi v dolomitni steni južno od Tomaževe mize (slika 7).

Pri pretvarjanju apnenca v dolomit (dolomitizaciji) je nastal drugi pomemben pogoj za kasnejši nastanek Tomaževe mize. Pri preoblikovanju je postala kamnina kristalasta. V našem primeru je plast B nad ločilno leziko - iz nje je kasneje nastala mizna plošča

- prešla v obstojnejši, bolj debelo kristalasti dolomit, kamnina pod ločilno leziko A pa v manj obstojni drobno kristalasti dolomit (slika 6).

Z nastankom prekinitiv – lezic z vložki mehkega in hitro odstranljivega glinavca v anizijskem dolomitu – je bil torej že »ustvarjen« prvi odločilni pogoj za kasnejšo oblikovanje mizne plošče, ostro in popolno ločnico med mizno ploščo in podstavkom ter njeno dotikanje s podstavkom – skoraj (!) – le v »eni točki«. Drugi temeljni pogoj za oblikovanje Tomaževe mize pa je različna obstojnost dolomita nad ločilno leziko in pod njo. V trdnjšem debelejšem kristalastem dolomitu se je oblikovala obsežna mizna plošča (plast B), v manj odporni spodnji plasti (A) je nastal ožji podstavek. Oba temeljna pogoja za nastanek Tomaževe mize sta torej

nastala že pred približno 240 milijoni let v obdobju spodnjega anizija (slika 5).

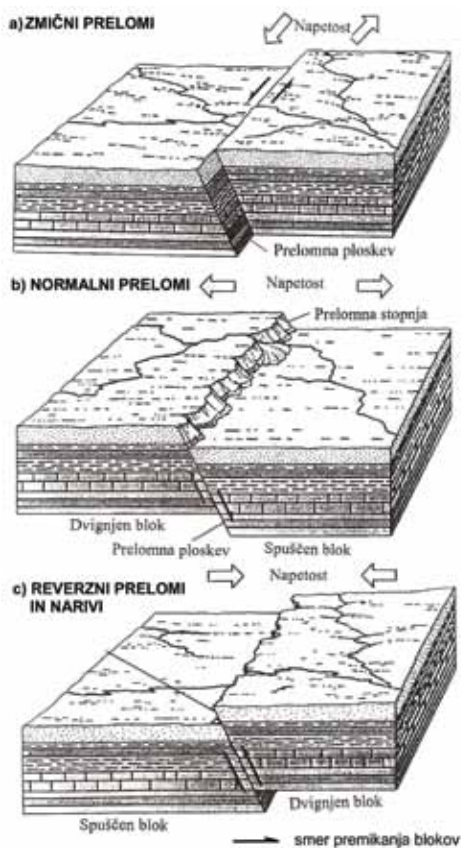
Triasna tektonika (srednji anizij) in ločitev miznega bloka od okolice

Pri naslednjih dveh korakih oblikovanja Tomaževe mize so sodelovali tektonski procesi. Za lažje razumevanje sledečih premislekov bi rad spomnil bralce, da poznamo tri vrste prelomov, ki so pregledno prikazani na sliki 8. Iz slike lahko vidimo tudi smeri pritiskov in posledice premikov ob različnih vrstah prelomov.

Že kmalu – ta »kmalu« morate razumeti v geološkem smislu – po nastanku dolomita so v obdobju *srednjega anizija* (širše: srednji trias – glej sliko 5) slovensko ozemlje zajela močna tektonska premikanja. Zaradi živahnega dogajanja v Zemljini notranjosti se je

Slika 7: Ločilno leziko med mizno ploščo in podstavkom opazujemo tudi v steni južno od mize. Foto: Mojca Kavčič Gorjup.

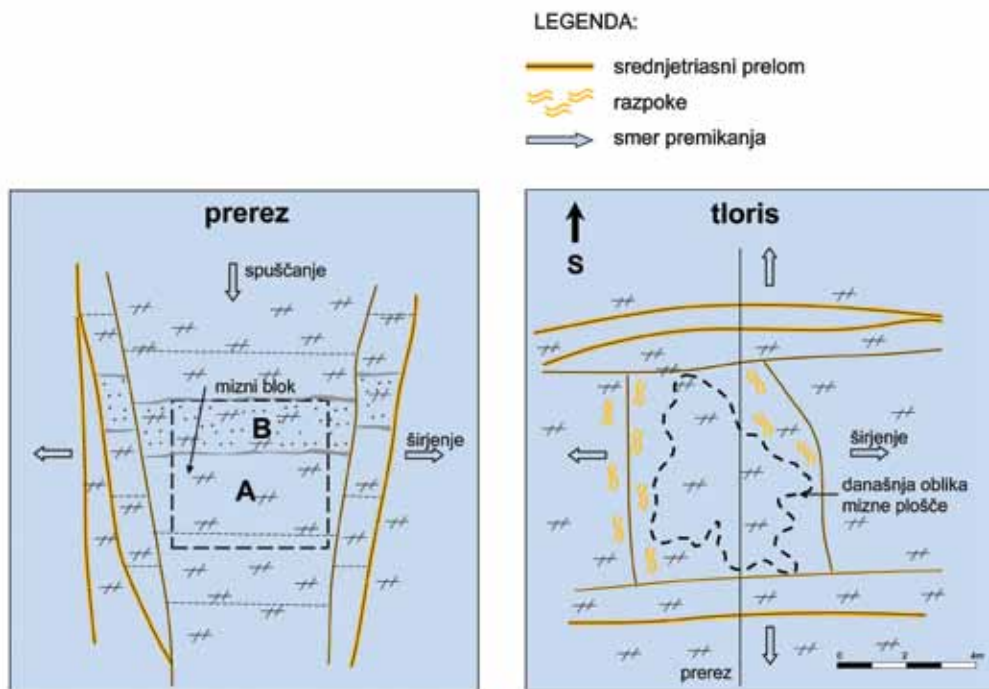
Slika 8: Skice različnih tipov prelomov.

ozemlje najprej dvigalo. V dvignjenih delih so delovale natezne sile, ki so »vlekle« posamezne dele Zemljine skorje narazen, tako kot je prikazano na skici *b* na sliki 8. Nastali so številni različno močni srednjetriasni normalni prelomi v smeri vzhod-zahod in razpoke prečno na to smer (sever-jug). Tudi na Idrijskem ozemlju ni bilo nič drugače (Čar, 2010). Ob nateznih prelomih s smerjo vzhod-zahod so se nekateri bloki pogrezali, drugi pa zaostajali in ustvarjali nove povezave med kamninami. Ob razpokah sever-jug pa so se bloki dodatno lomili in nagibali. Nastajali so različno veliki tektonski jarki, omejeni z normalnimi prelomi. Najgloblji je bil tako imenovani Idrijski srednjetriasni tektonski jarek, v katerem je nastalo idrijsko rudišče (Čar, 2010).

Severno od Idrijskega tektonskega jarka poteka po zaselku Podklanec v dolini Sovre imenovan *Podklanški prelom* (slika 4). Poteka od Podklanca mimo Raven pri Žireh in dalje čez Buhčeve Rupe do zaselka V Lomeh, kjer ga seka mnogo mlajši Žirovniški prelom. Vzhodno od Buhčevih Rup se Podklanški triasni prelom razdeli v dva skoraj vzporedna prelomna kraka, ki sta med seboj oddaljena od 15 do 40 metrov (slika 4) in ustvarjata izraziti morfološki žleb. Ob južnem prelomnem kraku je nastala dobro vidna stena južno od Tomaževe mize (slika 4), severni krak pa je bolj razčlenjen in manj izrazit. Blok kamnin med obema prelomnima krakoma je nekoliko spuščjen in oblikuje danes izrazit žleb v smeri vzhod-zahod (slika 4). Krhek, dolg in ozek blok dolomita med obema prelomnima krakoma se je zaradi nateznih razmer lomil ob približno sever-jug potekajočih manj izrazitih razpokah in razpadel na več različno velikih blokov. Na mestu, kjer je razdalja med prelomnima krakoma le približno 25 metrov, se je nahajal *mizni blok*, omejen z leve in desne z razpokami v smeri sever-jug (slika 4 in slika 9). Kot vidimo, so bili ob koncu srednjetriasnih tektonskih dogodkov (konec ladinija) pred nekako 229 milijoni let oblikovani že trije ključni elementi za nastanek Tomaževe mize – ločilna lezika, razlika v odpornosti razpadanja zaradi atmosferskih vplivov zgornjega in spodnjega dela mize ter tektonska ločenost miznega bloka v smereh sever-jug in vzhod-zahod.

Mlajša tektonika in končno oblikovanje mize

Nadaljnje oblikovanje Tomaževe mize je povezano s tektonskimi premiki, ki so nastali v najmlajšem geološkem obdobju in so še vedno dejavni. Opravek imamo s tektonskimi premikanji, ki so na sliki 8 prikazani na skici *a*. Ob prikazanih pogojih nastajajo prelomi, ob katerih bloki kamnin drsijo drug vzdolž drugega, se torej »zmikajo«, zato tovrstne prelome označimo kot *zmične*

Slika 9: Potek triasnih prelomov, ki so prostorsko omejili mizni blok. Risba: Jože Čar; izrisal: Rafael Bizjak.

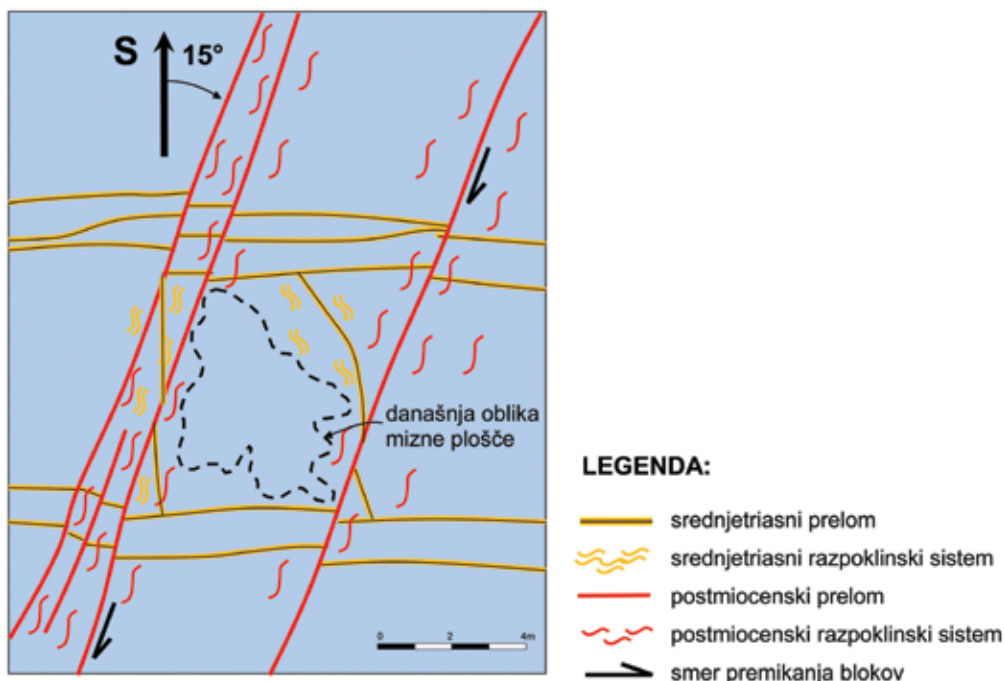
prelome. Mimogrede: v tem času je nastal tudi znameniti regionalni zmični Idrijski prelom.

Po umiritvi srednjetrojase tektonike je sledilo dolgo obdobje prekrivanja anizijskega dolomita z mlajšimi kamninami, ki so nastajale v različnih morskih okoljih (slika 5). Pred približno 45 milijoni let so se na Idrijskem odložile zadnje kamnine (eocenski fliš). Zaradi posledic, ki nastajajo na območju Slovenije zaradi podrivanja Istre pod Slovenijo, je nastopilo sila zapleteno oblikovanje velikih *poleglih gub in narivov* in - lahko bi rekli - »tik pred danes« so nastali še številni različno močni *zmični prelomi*, ki režejo celotno slovensko ozemlje. Vzporedno z njimi ali pa v smereh severozahod-jugovzhod in severovzhod-jugozahod potekajo številni sistemi razpok.

Za razlago nadaljnega oblikovanja Tomaževe mize je pomemben eden izmed razpok-

klinskih sistemov v smeri severovzhod-jugozahod, ki prečka pogrezneni blok dolomita med obema krakoma Podklanškega preloma prav na mestu, kjer je ležal mizni blok z ločilno leziko (slika 9). Razpoke, ki so za približno 15 stopinj odklonjene od smeri sever-jug, so dokončno »začrta« njen zahodni in vzhodni rob ter njeno širino (slika 10). Z nastankom tektonskih razpok, ki so verjetno »stare« manj kot milijon let, so bili končno dani vsi elementi za oblikovanje Tomaževe mize. Bilo je vse pripravljeno za njeno rojstvo!

Po vseh naštetih dramatičnih dogodkih je sledilo še končno oblikovanje Tomaževe mize. Treba je bilo le še počakati, da so atmosferski vplivi z raztapljanjem in erozijo razširili prelome in odstranili pretrt dolomit iz razpoklinske cone, ustvarili žleb in »osamosvojili« mizni blok, izprali glino iz ločilne lezike in dokončno morfološko oblikovali

Slika 10: Pomiočenski prelomi in razpoke so dokončno prostorsko »osamosvojili« Tomaževo mizo. Risba: Jože Čar; izrisal: Rafael Bizjak.

robove mizne plošče. Zapišem lahko, da se je Tomaževa miza »rodila« v trenutku, ko je človeška roka prvič »zazibala« njeno kamnito ploščo!

Za zaključek

Tomaževa miza je torej rezultat številnih geoloških »naključij«, ki so se odvijala v 240 milijonih let. Glede na časovni razpon nastajanja in število dogodkov, ki so sodelovali pri njenem oblikovanju, jo lahko – verjeli ali ne – na Idrijskem primerjamo le z znamenitim idrijskim rudiščem. Prav gotovo je Tomaževa miza eden od najimunitnejših, najbolj neobičajnih in najatraktivnejših naravnih pojavov na Idrijskem, zelo verjetno pa tudi v širšem prostoru.

Literatura:

- Čar, J., 2004: *Terenski zapiski – osebni arhiv*.
 Čar, J., 2010: *Geološka zgradba idrijsko-cerkljanskega hribovja. Tolmač b Geološki karti idrijsko-cerkljanskega hribovja med Stopnikom in Rovtami 1:25.000. Ljubljana: Geološki zavod Slovenije. 1-125.*
 Čar, J., Peljhan, M., 2010: *Veliki tektonski pojavi na Idrijskem. Idrijski razgledi, 2, 2010: 100-110. Idrija.*
 Čenčur, V., 2005: *Zanima me vse, kar je nenavadno. Razgledi. Ljubljana.*
 Mlakar, I., Čar, J., 2009: *Geološka karta idrijsko-cerkljanskega hribovja med Stopnikom in Rovtami 1: 25.000. Ljubljana, Gorica (Italija): Geološki zavod Slovenije.*
 Peljhan, M., Gorjup Kavčič, M., Benčina T., 2011: *Geološka dediščina v Občini Idrija. Geografski zbornik, 58 (1): 4-11. Ljubljana.*